

ДОСВІД ТВОРЧИХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто актуальні питання активізації творчого педагогічного пошуку викладачів ВНЗ на основі вивчення та запровадження передового педагогічного досвіду; теоретично обґрунтовано, проаналізовано педагогічний досвід доктора філологічних наук, професора А.М. Поповського та доктора біологічних наук, професора В.Г. Грибана.

Ключові слова: педагогічна творчість, педагогічний досвід, творча спадщина, дидактична система, педагогічні ідеї, особистісно орієнтований підхід, культурологічний принцип, ідея оптимізації навчання.

Забезпечення всебічного, гармонійного розвитку майбутніх фахівців є одним із найважливіших завдань вищої школи. Особистісна зорієнтованість навчально-виховного процесу потребує цілеспрямованих змін цілей, змісту, методів, форм організації та проведення навчальних занять. При цьому викладачу необхідна певна методична гнучкість, готовність до інноваційної діяльності, творчий підхід до виконання своїх функцій.

Крім основної мети навчального заняття – сформуванню у студентів систему знань, умінь і навичок – викладач повинен вирішити й інші, не менш важливі завдання, а саме: розвивати пізнавальну активність, формувати етичні цінності, професійно важливі якості особистості. Досягнення цілей навчання, виховання і розвитку студентів багато в чому залежить від фахового рівня, особистісних якостей, загальної культури та педагогічного досвіду викладача.

Об'єктивна потреба в підвищенні професійної кваліфікації та педагогічної майстерності викладачів вищої школи, формування в них готовності до творчого пошуку, виявлення нових педагогічних ідей, цікавих методичних знахідок зумовлює особливу актуальність проблеми вивчення досвіду творчих педагогів.

Мета статті – теоретично осмислити, проаналізувати педагогічний досвід науково-педагогічних працівників Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – доктора філологічних наук, професора А.М. Поповського та доктора біологічних наук, професора В.Г. Грибана; визначити провідні педагогічні ідеї викладачів, які зумовлюють своєрідність їх дидактичної системи; відокремити найбільш цінне у досвіді, що сприяє досягненню результатів та ефективності навчального процесу, може бути використано іншими викладачами в процесі навчання та виховання студентської молоді.

Звісно, що у педагогічній діяльності викладача є чимало типового, стійкого, відображеного в уже виявлених психолого-педагогічних закономірностях і принципах. Але немало також мінливого, варіативного, індивідуального.

Педагогічна діяльність викладача ВНЗ здійснюється у кількох напрямках: навчальному, методичному, дослідницькому, виховному. Вона

вимагає від викладача ефективного виконання педагогічних функцій. При цьому викладачу необхідна певна методична гнучкість, готовність до інноваційної діяльності, творчий підхід до виконання своїх функцій. Викладач вирішує безліч навчально-виховних завдань у мінливих обставинах. Тому творчість є суттєвою характеристикою педагогічної діяльності.

Проблеми педагогічної творчості, передового педагогічного досвіду, інноваційної спрямованості викладача висвітлено у працях Н. Волкової, І. Дичківської, І. Жерносек, В. Загвязінського, І. Зазюна, Л. Фридмана та ін. Головним критерієм продуктивності педагогічної творчості є практична значущість, ступінь позитивного впливу на освітню ситуацію у ВНЗ.

У педагогічній творчості завжди є суб'єктивна новизна позицій, поглядів на вдосконалення навчально-виховного процесу. Кожний талановитий педагог неповторний, має специфічний творчий стиль, власну дидактичну систему. Цікаво і доцільно в цьому ракурсі проаналізувати педагогічну діяльність досвідчених викладачів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ доктора філологічних наук, професора, відмінника освіти України Анатолія Михайловича Поповського та доктора біологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Віталія Григоровича Грибана.

Педагогічна діяльність А.М. Поповського має яскраво виражену гуманістичну спрямованість, вона орієнтована, перш за все, на розвиток і виховання особистості студента. Професор створив культурологічну особистісно зорієнтовану дидактичну систему, яка ґрунтується на принципах культуровідповідності, особистісного підходу, гуманізму. В дидактичній системі А.М. Поповського ці відомі принципи розглянуті з погляду сьогодення, об'єднані в цілісну систему й збагачені у своїй сукупності.

Принцип культуровідповідності є провідним, тому що визначає органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечує розуміння духовної єдності та спадкоємності поколінь. Цей принцип визначає якість особистісно зорієнтованого навчання і виховання.

А.М. Поповський завжди пов'язує цільові установки особистісно зорієнтованого навчання з національними цінностями, з вихованням громадянина України, людини культури і моральності. При цьому він не нав'язує студентам ті чи інші цінності, а створює умови для їх розуміння, вибору, стимулює цей вибір і подальшу внутрішню роботу студента над своїми діями і вчинками.

При цьому суттєвим є врахування системи особистісних цінностей як регуляторів суспільно значущої поведінки, які розкриваються у дослідженнях І. Беха. Він підкреслює, що “укорінюючись у структурі самосвідомості, ціннісна система виступає як необхідна установка – морально значуща і відповідно активна. Вона і є єдиною соціокультурною основою перетворення внутрішніх можливостей особистості у дійсність здійснюваних нею вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому” [2, с. 20].

Професор А.М. Поповський надає допомогу студентам у їхній культурній самоідентифікації та самореалізації творчих задатків і здібностей, допомагає їм правильно організувати культурний саморозвиток, набути досвіду культуровідповідної поведінки.

Закони духовного розвитку, процеси і зміни, що відбуваються у внутрішньому світі студента, служать головним орієнтиром у дидактичній системі А.М. Поповського.

Особистісний підхід ґрунтується на тому, що кожна особистість універсальна, і головним завданням навчально-виховної роботи є формування індивідуальності, створення умов для розвитку творчого потенціалу студента.

Принцип особистісного підходу визначає положення студента в навчально-виховному процесі, означає визнання його активним суб'єктом цього процесу. На думку А.М. Поповського, важливим результатом реалізації особистісного підходу є подолання технократичних тенденцій у педагогічному мисленні, які виявляються в односторонній орієнтації викладачів на засвоєння студентами знань, без урахування того, яке мотиваційне ядро, яка культура при цьому формується. Велика роль відводиться виявленню особистісного значення учіння й емоційного задоволення від нього.

Стрижнем взаємодії А.М. Поповського і студентів є опора на позитивне в людині. Він завжди намагається створити умови для формування кращих якостей і здібностей студентів. Тільки тоді можливе виховання гуманної особистості. Принцип гуманізації ставить серйозні вимоги до організації навчальної діяльності студентів, потребує продуманого змісту кожного навчального заняття.

Вища освіта своїм змістом закладає фундаментальні основи культури особистості – розумової, етичної, естетичної, правової та інших її сторін. Погляди А.М. Поповського на проблеми змісту освіти є досить важливими для нашого сьогодення. Зокрема, положення про те, що зміст освіти в українських ВНЗ повинен базуватися на ґрунті національно-історичного доробку, що саме зміст освіти значною мірою сприятиме розбудженню національної свідомості, відродженню національної культури та духовності.

Основні принципи особистісно зорієнтованої педагогічної системи А.М. Поповського адекватні змісту та методиці проведення навчальних занять. Цілеспрямоване і результативне вивчення української мови і літератури відповідає певній системі методичних установок та умов. Охарактеризуємо найбільш важливі.

Література розглядається як елемент художнього зображення, а не тільки як прояв комунікативних можливостей мови. У методиці викладання інтегрується порівняльно-історичний, порівняльно-літературний та естетичний підходи. Разом із постійною і копіткою роботою студентів над оволодінням літературною мовою, педагог приділяє велику увагу усвідомленню студентами її естетичного багатства.

У методиці А.М. Поповського пріоритетне значення надається побудові процесу навчання на діалогічній та особистісно-смісловій основах. Методи навчання стимулюють самотійну пізнавальну діяльність студен-

тів, виховують у них потребу в знаннях, самоосвіті, удосконаленні й самодосконаленні.

Професор розробив дидактичний комплекс, який орієнтує студента на самостійне опанування змісту навчальної дисципліни, формування вміння самоорганізації навчальної діяльності й розвиток особистісних якостей. Цей комплекс є основою для проведення навчальних занять.

У системі лекційних занять застосовується спіралеподібна побудова процесу обговорення питань: поступове розкриття основних положень, їхнє поглиблення, зведення запитань у систему відбувається в зіставленні з темою, логікою викладу, базою понять. Виклад лекції здійснюється емоційно, як міркування, пошук вирішення проблемних ситуацій, що зумовлює спільне переживання і глибше осмислення студентами основних питань теми, посилює можливості вироблення внутрішньої позиції, переконаності майбутніх юристів у необхідності гуманістичної спрямованості власного професійного мислення.

Методика проведення семінарських занять також має свою специфіку. А.М. Поповський створює умови, які дають студентам змогу продемонструвати свою обізнаність, ерудицію, культуру мовлення, рівень самостійного аналізу. Проведення семінарів-дискусій, семінарів – творчих співбесід, семінарів – “круглих столів”, семінарів-прес-конференцій забезпечує як репродуктивну, так і творчу активність студентів, розвиває пізнавальний інтерес, підвищує власну відповідальність студентів. Професор на кожному занятті організовує продуктивну творчу працю студентів, максимально повно й ефективно залучає їх до всіх видів навчальної роботи, інтенсивно включає їх до взаємодії з викладачем і товаришами.

А.М. Поповський приділяє велике значення стилю проведення семінарських занять. Залежно від мети та змісту семінарського заняття обирається насичено емоційний, логіко доказовий, полемічний стиль. Кожен стиль має відповідний методичний супровід, засоби впливу на розум і почуття студентів. Сполучення нормативних і творчих елементів виявляється не тільки при проектуванні та проведенні навчальних занять, а й при проектуванні завдань для самостійної роботи. Тому аудиторна робота в дидактичній системі А.М. Поповського має логічне продовження у позааудиторній роботі. Літературний гурток педагога знайомий багатьом викладачам і студентам. Як керівник гуртка А.М. Поповський зробив найвагоміший внесок у методику написання студентами творів і віршів, що, безумовно, сприяє розвитку їхніх творчих задатків.

Таким чином, основними цінностями культурологічної особистісно зорієнтованої дидактичної системи А.М. Поповського виступають: студент як суб'єкт виховання і навчання; культурне середовище, яке створює умови для естетичної діяльності студента; творчість як спосіб розвитку студента в культурі.

Творчий процес не відокремлений від особистості педагога. Насправді зміст навчальної дисципліни реалізується тільки через особистість викладача, через яскраво виражену гуманістичну спрямованість педагогічної

діяльності. Видатний учений є носієм і виразником національної та загальнолюдської культури, духовних цінностей, зразком високоморальної поведінки і високої культури міжособистісного спілкування. Професор А.М. Поповський – викладач нової формації, який володіє широким професійно-педагогічним мисленням та індивідуально-творчим педагогічним потенціалом.

Як бачимо, в багатогранному творчому досвіді А.М. Поповського ми знаходимо висвітлення багатьох цікавих думок, ідей, положень, методичні знахідки щодо навчально-виховного процесу у ВНЗ. Без сумніву, глибоке вивчення, осмислення і творче використання найцінніших педагогічних здобутків доктора філологічних наук, професора А.М. Поповського сприятиме розширенню та збагаченню власного педагогічного досвіду кожного викладача, а молодим викладачам дасть змогу уникнути багатьох прорахунків і помилок у власній педагогічній діяльності.

Педагогічний досвід А.М. Поповського – наш безцінний капітал, могутній резерв для досягнення успіхів у справі навчання і виховання студентів, важливий орієнтир для формування педагогічної майстерності молодих викладачів.

Безумовний інтерес для широкого кола викладачів ВНЗ має педагогічний пошук доктора біологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Віталія Григоровича Грибана.

Провідною ідеєю в передовому педагогічному досвіді В.Г. Грибана є ідея оптимізації навчання. Термін “оптимальний” означає найкращий для конкретних умов. Під оптимізацією навчального процесу розуміють спеціальну процедуру дій викладача з обґрунтування та здійснення в конкретних умовах найбільш ефективних і якісних рішень навчально-виховних завдань при мінімально необхідних витратах часу та зусиль студентів [1, с. 5].

Теорія оптимізації процесу навчання для загальноосвітніх навчальних закладів була розроблена Ю. Бабанським. Але ця теорія має великий потенціал свого розвитку і для ВНЗ, вона дає викладачу змогу відповісти на багато запитань, які виникають у його педагогічній діяльності.

Заслуги професора В.Г. Грибана не зменшує той факт, що він зовсім не перший, хто усвідомив важливість, навіть необхідність оптимізації навчання з метою підвищення його ефективності. Професор послідовно, цілеспрямовано, творчо реалізував цю ідею в практиці викладання. Головна цінність педагогічного досвіду В.Г. Грибана в тому, що він надає зразок педагогічної гнучкості, прозорості, вміння використовувати передові ідеї в конкретних ситуаціях, адаптувати їх до конкретних навчальних ситуацій, знаходити нестандартні вирішення проблем.

Звісно, що оптимізація навчання націлена проти шаблону, трафарету, методичної догматичності у навчальному процесі. Віра в студента, співробітництво, діалог, врахування індивідуальних можливостей кожного студента – ці та багато інших далеко не нових положень зберігаються, набувають нового підходу в педагогічній системі В.Г. Грибана.

Виходячи із того, що формувальні можливості навчальних занять у вузівській практиці, перш за все, залежать від змісту навчання, учений приділяє особливу увагу його відбору. При розробці змісту навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу він дотримується принципів оптимального обсягу змісту навчальної дисципліни, оптимального співвідношення аудиторної та самостійної роботи. Причому, при переході на модульну побудову навчальних дисциплін “Валеологія”, “Охорона праці” акценти зроблено на єдність процесуально-змістовних і мотиваційно-ціннісних сторін змісту навчання, на співвідношення диференціації й інтеграції дидактичних одиниць навчального матеріалу, поетапної конкретизації фундаментальних проблем і встановлення логічних зв’язків між поняттями.

Процес удосконалення змісту навчання потребує чималих зусиль. Треба вибрати з великої кількості інформації, яка є результатом новітніх наукових досягнень і стає базовою для становлення фахівця з погляду перспективи його професійної діяльності. Зміст навчання, що визначається навчальною програмою, В.Г. Грибан конкретизує у підручниках і навчальних посібниках. Важливо, що вирішення проблеми оптимізації змісту навчання він тісно пов’язує з вирішенням проблеми оптимізації навчальної діяльності студентів.

Професор переконаний, що без оптимізації навчальної діяльності неможлива загальна оптимізація процесу навчання сучасної вищої школи. Механізмом здійснення навчальної діяльності є розв’язування навчальних завдань, а не механічне заучування навчального матеріалу. На його думку, якщо студент не розв’язує навчальні завдання, то це означає, що його навчальна діяльність неорганізована. З метою раціональної організації навчальної діяльності студентів професор В.Г. Грибан розробив систему навчальних завдань, спрямованих на формування навчально-організаційних, навчально-інформаційних, навчально-інтелектуальних умінь студентів з урахуванням різних рівнів навчальних можливостей студентів.

Робота з обдарованими студентами базується на пошуковій і дослідницькій діяльності, їхній особистісній зацікавленості, формуванні відносин на основі творчої співпраці та підтримки допитливості.

Робота зі студентами, що не встигають, будується на подоланні дидактичних причин неуспішності студентів. Враховуючи те, що неуспішність є результатом процесу відставання студентів у навчанні, В.Г. Грибан приділяє значну увагу педагогічній профілактиці відставання студентів. При цьому особлива увага приділяється налагодженню ефективного контролю за результатами навчання, проведенню додаткових занять, подоланню орієнтації таких студентів на заучування, переведенню набутих знань у процес активної пізнавальної діяльності. На думку професора В.Г. Грибана, якщо фактичний результат діяльності студента нижче за пізнавальні можливості студента, то це свідчить про його недостатню активність. Під оптимальною пізнавальною активністю він розуміє таку активність студента, яка дає йому змогу досягти якісно нових результатів у певному виді

діяльності на основі раціонального використання своїх можливостей у межах певного часу.

Продумане врахування навчальних можливостей найбільш підготовлених і невстигаючих студентів при організації всіх елементів процесу навчання – від визначення мети навчання, поглиблення мотивації, відбору змісту навчання, конкретизації навчальних завдань, визначення форм організації навчальної діяльності, методів навчання до контролю – створює сприятливі умови для досягнення оптимальних результатів їхньої навчальної діяльності.

Звісно, що оптимальна організація процесу навчання потребує уваги до особистісного зростання та самоствердження студентів. “Для особистісно орієнтованого навчання важливо, яку психологічну ціну платить учень за свої розумові надбання. Зрозуміло, що навчання, яке створює для учня ситуацію психологічного дискомфорту, не можна вважати оптимальним” [3, с. 64].

Як досвідчений учений, фахівець у галузі фізіології, В.Г. Грибан оцінює навчання студентів не тільки з погляду засвоєння знань, формування вмій і навичок, набування професіоналізму, а й з погляду фізичного, психофізіологічного й когнітивного розвитку студентів. Він приділяє особливу увагу забезпеченню психологічного комфорту на навчальних заняттях, недопустимості перенавантаження студентів.

Професор В.Г. Грибан у власній дидактичній системі творчо й активно реалізував ідею оптимізації навчання. Він розробив ефективну методику оптимізації навчальної діяльності студентів, яка потребує пильної уваги та глибокого вивчення. Педагогічні здобутки В.Г. Грибана збагачують практику навчання у вищій школі, сприяють розв’язанню актуальних проблем удосконалення навчально-виховного процесу.

Але педагогічний досвід В.Г. Грибана неможливо переймати догматично. Погано, коли викладач виявляє байдужість до передового досвіду, але не краще, коли викладач очікує готові рецепти щодо забезпечення успішності навчання студентів. Доцільно, щоб кожен викладач, спираючись на досвід професора В.Г. Грибана, знаходив свої варіанти оптимізації навчання з урахуванням специфіки навчальної дисципліни, конкретних умов навчання, особливостей студентського колективу та власного досвіду.

Висновки. Сподіваємося, що педагогічний досвід професора В.Г. Грибана допоможе молодим викладачам усвідомити перспективи свого професійного зростання, побачити орієнтири становлення педагогічної майстерності, знайти шляхи та засоби вдосконалення своїх педагогічних здібностей, забезпечити успішність навчання кожного студента на основі оптимальної допомоги та підтримки.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ у вирішенні найважливіших проблем вищої школи покладається на талановитих, розумних, морально досконалих викладачів, які здійснюють педагогічну діяльність на творчому рівні. Серед багатьох яскравих, талановитих викладачів почесне місце займають доктор філологічних наук, професор

А.М. Поповський і доктор біологічних наук, професор В.Г. Грибан. Ознайомлення з педагогічним досвідом цих учених дає змогу побачити різні підходи до творчого розвитку ідей класичної та вітчизняної педагогіки, багатогранність педагогічного досвіду, творче використання якого суттєво підвищує ефективність навчально-виховного процесу.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю.К. Как оптимизировать процесс обучения / Ю.К. Бабанский. – М. : Знание, 1997.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К. : ІЗИН, 1998.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003.

Маркина Л.Л. Опыт творческих преподавателей высшей школы

В статье рассматриваются актуальные вопросы активизации творческого педагогического поиска преподавателей вузов на основе изучения и внедрения передового педагогического опыта; дается теоретическое обоснование, анализ педагогического опыта доктора филологических наук, профессора А.М. Поповского, доктора биологических наук, профессора В.Г. Грибана.

Ключевые слова: педагогическое творчество, педагогический опыт, творческое наследие, дидактическая система, педагогические идеи, личностно ориентированный подход, идея оптимизации обучения.

Markyna L. Experience of creative higher school teachers

In article pressing questions of activization of creative pedagogical search of teachers of higher educational institutions on the basis of studying and introduction of the advanced pedagogical experience are considered; the theoretical substantiation, the analysis of pedagogical experience of the Doctor of Philology, professor A.M. Popovsky, a Dr. Sci. Biol., professor V.G. Gribana is given.

Key words: pedagogical creativity, pedagogical experience, creative heritage, didactic system, pedagogical ideas, the personal focused campaign, idea of optimization of training.